

о. Др. Андрій Іщак.

Погляди В. Липинського на релігію в державнім будівництві.

Яку роль грає релігія в державнім будівництві, про се висказався В. Липинський в ряді статей, друкованих у філядельфійській „Америці“, що вийшли окремою відбиткою п. з. „Релігія і церква в історії України“. Не є це звичайна історична розвідка, що представляла б нам культурну місію Церкви на нашій землі від Володимира В. до наших часів. Є це радше філософічно-публіцистична праця, в якій автор дає відповідь на різні пекучі питання наших часів, питання, поставлені автором самою редакцією „Америки“. Їх можна б звести до отсих найважливіших точок: 1. релігія а держава, 2. унія а православє, 3. східництво а западництво, 4. церква а сектанство, 5. церква а обрядовість, 6. celibat а жонатість духовенства. На всі ці питання дає автор відповідь з державного становища, ілюструючи свої твердження історичними даними.

Засадниче становище В. Липинського.

Є це новість в нашій публіцистиці підходити до справ релігійних з зовсім іншого становища, ніж це звичайно у нас водиться. У нас підходжено до справ церковних і релігійних зі становища церковного або нецерковного (політичного). В першій випадку інакше оцінювали прояви релігійного життя у нас католики, інакше православні. В другім випадку інакше ставились до релігії культурники, що уважають її одним з культурних проявів народнього життя, інакше політики, що оцінюють релігію позитивно зглядно негативно відповідно до своєї партійної програми. Політики, що позитивно ставляться до релігії і Церкви уважають її по більшій часті середником в здійсненню своєї політичної цілі, як всякі інші культурні прояви суспільного життя: школу, промисл чи торгівлю. До цієї категорії політиків належать передусім націоналісти. Політики, що ставляться негативно до релігії, уважають її в теорії справою приватною, в дійсності ж поборюють релігію на кожному кроці. Се передусім всякого відтінку соціялісти, яких матеріялістичний світогляд не признає духового чинника осібним проявом суспільного життя, отже тимсамим не признає релігії.

В. Липинський належить до тих політиків, що не є засліплені ніякою вузько-партійною програмою. Він не націоналіст ані соціяліст чи соціал-революціонер. Він державник, що понад все має на оці збудовання власної держави і тому відкидає всякі революційні та деструктивні кличі, як магічні і нереальні засоби, що зі своєї природи не можуть нічим причинитися до держав-

ного будівництва, бо є наскрізь руїнницькими. Для нього мають вартість тільки конструктивні і консервативні елементи, чи то вони є матеріяльними, чи то духовими, бо тільки такі елементи є по своїй природі позитивними чинниками в державнім будівництві. Тому ясно й отверто визнає він, що державу можна збудувати тільки при допомозі меча чи завойовання, а удержати її і законсервувати можуть стани продукуючі (власники землі, ремісники, торговельники), а не пролетар, що тільки консумує нагромаджені цінності, ані неопределений і в самім своїм поняттю туманний нарід.¹⁾ Крім цих матеріяльних елементів признає В. Липинський рішачучу роллю в державнім будівництві елементові духовному т. є релігії,²⁾ як чинникові опертому на найвищій Божій авторитеті, що опановує людські інстинкти, які довели б до моральної і соціальної анархії, що вказує вищі цілі та рівноважить суспільні різниці між організованими й організаторами держави. „Тому релігія — каже він — потрібна нашій нації егоїстичній, неспосібній до жертв і любови, пристрастній, імпульзивній, чутливій, схильній до необмеженої свободи, індивідуалістичної романтики й анархії.“ (Рел. і цер. 28).

Релігія є конструктивним чинником в державнім будівництві.

Щоби релігія могла відіграти роллю будуючого в державі чинника, потрібні є деякі до цього умови. Найважнішими з них є незалежність і розмежування її від світської влади. Всякий регалізм чи цезаропапізм т. є така система правління, при якій влада світська і духовна, державна поліція і духовенство це одно, є так само нерозумним як і усування релігії з державного життя. В однім і другім випадку виходить релігія зі своєї вла-

¹⁾ Не вірю, щоб держава наша повстала шляхом демократичним: — шляхом „свобідного виявлення волі більшості“ — а не так, як повставали всі держави: шляхом завойовання чи одвойовання, при якому Українська Держава, як всяка держава, може бути сотворена для „народа“, для більшості, організованим розумним і витривалим хотінням та зусиллям меншості. — Рел. і цер. 8. Штука правління меншості полягає не в „найдемократичнішим“ пристосовуванню себе до змінливих і нерозумних примх розпорошеної більшості, а в найбільшій послідовній і неперервній зусиллю своєї волі, свого розуму, своєї власної організованості. Ibid. 9,

²⁾ Рішачучу роллю в виробленню законних норм між завойовниками і завойованими відіграє релігія, яка власне загальні і всіх обовязуючі поняття моралі дає своєю церковною організацією, їх чистоту та ясність зберігає і відповідно до них обмежує й організує людські інстинкти та упорядковує людські думки, витворюючи той лад в хотіннях, ту єдність в думанню і ту організованість в ділах, що в життю політичним зветься державою, а в життю духовнім культурою — Рел. і цер. 21.

Вона (релігія) служить провідником для розуму і сторожем для серця, вона дає лад і порядок думкам і інстинктам в життю кожної людини і громади. Ibid. 24. Містицизм це одна з найбільших сил, яку в боротьбі за панування має в своєму розпорядженні людина.. Бо з цею силою, якою людина творить все надзвіряче, „надлюдське“ тісно і нерозривно сполучена сила, що неопанована все людьми створене руйнує. Ibid. 22—3.

стивої ролі, тратить свою конструктивну вартість. „В першій випадку вона стає руйнуючим чинником в руках самолюбних одиниць, губить свій авторитет і падає разом зі світською владою. В випадку другій, позбавлена авторитету владою світською, вона не в стані мати організуючого впливу на громадське життя. Така безавторитетність влади духовної веде врешті в першій і в другій випадку до повної анархії з початку в людським думанню і поняттях про громадське життя, а згодом до анархії і в ділах громадських, в державі“. (Рел. і цер. 14).

Независимість церкви від світської влади дається в державі легко досягнути через розмежування однієї влади від другої. Розмежування це легке в державі, де правляча верства належить не до класи паразитної та спекулюючої, що споживає тільки нагромаджені цінності, а до класи войовників-продуцентів, що самі витворюють нові цінності. „Державна влада в руках матеріально сильних войовників-продуцентів, а духовна в руках релігійної, ідейної та організованої інтелігенції; виразне розмежування цих двох влад так, щоб войовники продуценти не лізли на амвони, а матеріально непродукуюча і невоююча інтелігенція не перлася до непотисного для неї політичного проводу; і врешті обмеження та контролю владою духовною діл влади світської з погляду однакової для всіх громадської моралі, при взаємнім визнанню і піддержуванню авторитету цих двох влад — ось основа взаємовідносин релігії і політики, церкви і держави, громадянства і влади, культури і сили, ідеї та меча“. (Рел. і цер. 16).

Унія а православє.

Липинський як державник уважає цю релігію ліпшою для державного будівництва, котра місто пасивного містицизму дасть нам релігійних людей сміливих та активних, котра обмежить нашу взаїмну злобу, а навчить нас з любовю класти життя за „друзі своя“, котра обмежить нашу звичку до зрадництва, егоцентризму та отаманії, а навчить нас єдності й організованости, чесноти, посвяти, послуху і дисципліни, без чого нігде і ніколи перемоги не буває.¹⁾ Це очевидне осудження православя, яке в своїм пасивнім містицизмі не потрафило виховати народів на спосіб західний. Отже заходить дальше питання: як належить замінити православє унією. Це на гадку Липинського можливе тільки дорогою довгої еволюції. Бо сама унія була в своїх початках революційним актом,²⁾ що викликала реакцію Хмельниччини і спричинила

¹⁾ В. Липинський, Релігія і церква. ст. 18—19.

²⁾ Унія релігійна зародилась в момент великого політичного, релігійного і культурного упадку тодішньої української нації. Це був момент, коли унія люблинська донищувала останки політичної незалежности; коли позбавлена піддержки своєї влади світської церква православна швидко падала і розкладалась; коли врешті серед української провідної верстви ширилась надзвичайно швидко культурна денационалізація. В такі переломові моменти в життю націй скрізь і завжди буває два виходи. Або зовсім порвати з „гнилою мивушиною“ і почати творити нове життя, або взятись всіма силами до усу-

много потрясень, заки стала вірою батьків і конструктивним чинником в протиположенню до казньонного православ'я Петра Вел. Впрочім державна влада, щоби оминути всяких потрясень і не порушити необхідної для існування держави духовної української рівноваги, мусить дбати про однаковий авторитет і однакове політичне становище всіх церков на Україні.¹⁾ „Отже щоб бути українцями і щоб була Україна, держімся своїх традиційних основ, своїх корінів, а одночасно на ґрунті цієї своєї традиції, кожний в організації своєї церкви і на ґрунті своєї традиційної культури, змагаймо до гармонійного наближення себе до наших земляків другої церкви, другої культури. Іншими словами, не перетягаймо їх силоміць до себе, а себе наближаймо до них“.²⁾ З тих всіх міркувань В. Липинського видно, що він бажав би релігійного вирівнювання між українцями дорогою довгої еволюції, щоб оминути внутрішні потрясення, на ґрунті релігії, найбільш з державного погляду практичної, отже західної у східній формі. Одначе це тільки далека ідея. Нинішня державна рація каже однаково трактувати всі релігійні християнські організації в державі. Такий погляд на рівноправність всіх релігій в державі не є впливом індиферентизму автора. Індиферентизм базує на цілком інших ідеологічних основах, на переконанню, що кожна релігія є зарівно спасенна, тому що походить від одного Бога. Релігійний індиферентизм ігнорує обявлення й інші критерії правдивої віри і тому є сам по собі єретичний. Липинський признає рівноправність всіх віроісповідань з точки цілком іншої. Він не входить в догматичні основи релігії, а підходить до неї з точки погляду державника, що уважає всі релігійні тертя і потрясення небезпечними для державної будови і тому всім релігіям дає однакове право горожанства.

нення причин хвороби: до відродження ослаблених старих, консервативних, традиційних підстав нації з тим, щоб щойно на цих відроджених підставах почати творити нове життя. Перший шлях прийнято звати революційним, другий еволюційним... Отже уніяти кінця XVI і початків XVII. в. були по своїй ідеології і по соціальним прикметам своїх прихильників — радикалами та революціонерами. — Рел. і цер. 47.

1) З боку нашої політичної влади не повинно бути втручання до внутрішних справ церковно-релігійних і не повинно бути поширювання духової сили якоїсь одної української церкви матеріальною силою українського меча. Повинно натомість бути визнання й оборона мечем українським авторитету зарівно всіх християнських церков українських. Іншими словами: державна влада українська, коли не хоче порушити необхідної для існування держави духової української рівноваги, не може ставити ані в залежне від держави, ані в державно принижене чи непозноправне становище на Україні ніякої християнської церкви, а мусить дбати про однаковий авторитет, однакову духовну та організаційну незалежність і однакове політичне становище всіх церков на Україні. Інший шлях приведе в кінці до зменшення нашої духової, а що за тим іде, політичної відпорности супроти сходу чи заходу і в результаті приведе до культурної та державної залежності або від Москви або від Польщі. — Рел. і цер. 56.

2) В. Липинський, о. с. 55.

Автокефалія і націоналізм.

Як консерватист і державник вважає Липинський автокефалію і церковно-національний філетизм проявом менше вартісним з огляду на розривання релігійної єдності і церковного авторитету та організованості серед православних. Для нього найкраще було б, якби всі православні церкви були під одним патріархом, що був би фактично незалежним від світської влади. А коли така форма церковної організації нині на Сході неможлива, то висуває Липинський постулат утворення патріархату для кількох принаймні церков. Такий спільний патріархат міг би бути для українців, білорусинів і москалів в Києві¹⁾. Однак і цього постулату не ставить Липинський рішучо, бо вважає його за мало реальним супроти фактичної московської переваги. Отже фактично годиться на московський патріархат, якому підлягали б також українці і білорусини²⁾. В основі таких поглядів лежать ідеї, які висказав Липинський на многих інших місцях своїх писань. І хоч при питанні про автокефалію він дуже застерігається, що не є богословом, ані каноністом та що не хоче в тій справі нічого рішати, ані нікого переконувати, все ж таки його погляди покриваються з католицьким світоглядом. Вони нагадують подекуди російського каноніста Суворова, що вважає автокефалію і націоналізм східних церков недокінченою будовою, яка потребує конечно надбудови в роді начальної над всіми вселенського патріарха. Такий вселенський авторитет виратував би нинішні в справах дисципліни, а навіть й віри розєднані, силкі і несцементовані, від світської влади поодиноких держав залежні автокефальні церкви від їх непевної долі в майбутності, надав би їм суцільність і внутрішню організованість, а разом цю зовнішню силу, якої даремне шукають в різних союзах з протестантами. Цього всього Липинський не договорює і трактує справу з державного становища, хотів би принаймні для своєї держави мати такий релігійний авторитет, яким може бути патріарх, незалежний від світської влади і неограничений до однієї нації. Отже не є Липинський прихильником української автокефалії, як многі українські каноністи і політики. „Доля української церкви — каже він — звязана не зі спрямуванням всієї її енергії на зверхню, часто дуже матеріалістичну по своїх тенденціях українізацію, а з великим внутрішнім духовим, релігійним підйомом. І цей релігійний підйом принесе безмірно великі плоди для України, коли викличуть його люди, які українцями будуть — не стільки по своїх матеріальних тенденціях, скільки по своїй внутрішній силі ідейній, духовій...³⁾”

¹⁾ Було б при тій великою честю для України, коли б йдучи за споконвічною традицією, цей спільний для нашого Сходу патріарший стіл був там, де хрестилась Русь, тобто в Києві і коли б тим самим він був ближче до Царгороду і до византійських коріннів православля — Рел. і цер. 82

²⁾ Але здійснення цих великих перспектив залежить в першій мірі од того, яка церква й яка нація українська чи великоруська виявить більшу силу моральну, релігійну і більшу здатність організаційну. Ibid. 81

³⁾ В. Липинський о. с. 82.

Целібат і жонатість духовенства.

На це актуальне у нас питання дає Липинський коротку і ясну відповідь: „На мою думку, яку можу оперти знову таки тільки на даних історичного досвіду, целібат священства з погляду церковного був би для української нації пожиточний, а з погляду світського шкідливий. Отже відповідь на це питання залежить від того, які — духові чи світські — вимоги в даній історичній добі і в данім національнім осередку ставляться на першім місці у відношенню до церкви“¹⁾. Історичні дані, які рішають в такому погляді Липинського опираються на культурній ролі, яку відіграло все жонате духовенство серед українського народу, іменно в часах лихоліття. „Жонате духовенство було головним зберігачем в своїх родинах культури національної і необхідним поставщиком інтелігенції, що собою оцю нечисленну правлячу верству збільшувала та доповнювала. Треба наприклад думати, що культура київської Руси була б зовсім у нас знищена разом з тодішньою на північ татарами відсунутою князівською дружинною верствою, якби не православне духовенство, що на місцях осталося і цю культуру під владою татарською в своїх родинах переховало.“²⁾ Так само признає Липинський велику заслугу жонатого духовенства в творенню національної ідеології, а з нею культурно-національної окремішности. Таку культурно-національну місію, вложену на духовенство історичними обставинами уважає Липинський свого роду *casus necessitatis* по тій причині, що на Сході не було сталої, численної зі своєю землею зрослої лицарської кляси, котра би зберігала свою культуру, як це діялося на Заході. Правлячий військово-урядничий елемент, слабо звязаний зі своєю землею не видержав на своїм становищі так, як февдальне західне лицарство. В часі лихоліття та денационалізації ролю цю мусліло перебрати духовенство. І в тім власне лежить трагедія нашої державної безсильности, що роля зберігання державно-культурних елементів перейшла до духовної кляси, органічно не звязаної ні з війною ні з продукцією та позбавленої реального чуття і матеріяльного життя. Тут джерело державної утопійности і церковного максималізму в чисто політичних справах. Коли будуть в українських національних формах зорганізовані місцеві світські, посідаючі матеріяльну силу елементи, тоді щойно целібат духовенства не буде з національного боку небезпечним.

Збираючи погляди Вяч. Липинського на релігію в нашій державнім будівництві зведемо їх до чотирьох головних і двох побічних тез:

1. Релігія є духовим чинником, конечно потрібним для оживлення матеріяльних елементів і засобів в нашій державнім будівництві.

¹⁾ В. Липинський о. с. 85.

²⁾ Ibid. 86.

2. Церква і держава повинні бути від себе независимі, а одна власть від другої розмежована на світську, в руках матеріально сильних воєвників-продуцентів, і духовну, в руках релігійної, ідейної інтелігенції. Притім церковна власть повинна мати право контролі над моральністю діл влади світської.

3. Всі християнські віроісповідання в державі є рівноправними.

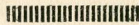
4. Східні і західні церковно-культурні впливи мусять бути перетоплені в горнилі української своєрідної культури в щось одноцільно своєрідного. Здійснення цієї задачі має іти не революційним способом, а дорогою довгої і поступенної еволюції. Від неї залежить сповнення природної історичної місії, вложеної на нас самим Богом.

5. Автокефалія української церкви не є так вартісним елементом в державнім будівництві, щоб форсувати її за всяку ціну.

6. Целібат духовенства на наші часи й обставини ще не пригожий. Він прийде сам, коли ролю культурно національного чинника, яким є нині українське жонате духовенство, переймуть інші матеріально сильні кляси відродженої нації.

Одним словом державницькі погляди Липинського на релігію наскрізь консервативні і католицькі*).

*) Тут замітимо, що крім праці „Рел. і Церква в іст. Укр.“ багато цінних думок про релігію і Церкву та їх значіння в державнім будівництві розкинув Липинський в своїх „Листах до братів хліборобів“, а теж в своїм листі до Магніфіценції о. Ректора Сліпого з приводу ювілею Експ. Митрополита, друкованім в збірнику „Чверть століття на Митрополитому престолі“ („Богословія“, кн. 1—2 1926), де зокрема підносить авторитет Митрополита та підчеркує його значіння для України. В найглибшій підкладі світогляду Липинського — як він сам висловлюється, (Листи XIV), лежить християнська релігія і кривава в своїм болю туга за відродженням під знаками хреста, вірним одному Богові і одній монархічній законній владі, українським лицарством, про що говориться в інших статтях. Ред.

І знаю, що Галицька Армія змогла зайняти одну з найсвітліших сторін нашої державної історії останніх літ тільки тому, що дух її був вихований Церквою, на чолі якої стояв уже від літ Високопреосвящений Митрополит. По лицарськи за державу гинули й оцею жертвою своєю державне існування нації будувати змогли ті, кого Церква навчила радісно умирати „за друзі своя“ з вірою в загробне життя і хто, благословенну Церквою Державну Владу нації навчився слухати та шанувати, як Владу, установлену Предвічним Творцем ладу і порядку цілої космічної гієрархії.

В. Липинський.
